իտէալացնել ու վարդագոյն ներկայացնել հինը, անցեալը, *հետեւեալ խօսքերը կը դնէ իր գաղափարախօս–Ալլանի բերնին մէջ.*

«Բայց եղել են ժամանակներ, երբ մեր եկեղեցականները... դրանց նման անբնական կեանք չէին վարում... Նրանք գիտէին, թէ ի՞նչ է կեանքը, ի՞նչ է աշխարհը եւ ինչպէս պէտք է հոգ տանիլ նրա համար, որ մարդու ապրուստը հանգիստ ու բախտաւոր լինի... Նրանք ժողովրդի հայրն էին... եւ բոլոր սրտով նուիրել էին իրենց անձը ժողովրդի բարօրութեանը: Իսկ այժմ չի կարելի գտնել մի մարդ, որ այնպէս վայրենի, անզգայ եւ անտարբեր լինէր դէպի հասարակաց բարին, ինչպէս մեր կուսակրօն եկեղեցականը:

«Վանքն այն ժամանակ, այժմեան պէս, աշխարհային գործերից փախած եւ իրան երեւակայական հոգեւոր ցնորքների նուիրած, ծոյլերի բնակարան չէր: Վանքն այն ժամանակ, այժմեան պէս, շնորհավաճառութեան, կախարդութեան եւ տեսակ տեսակ մոլութիւնների հանդիսարան չէր: Վանքն այն ժամանակ հոգեւոր եւ մարմնաւոր դպրոց էր, ուր անխոնջ միաբանութիւնը պարապած էր մանկտու կրթութիւնով, գրքերի թարգմանութիւնով, ինքնուրոյն հեղինակութիւններով եւ գիտութիւնն ու լոյսը ժողովրդի մէջ տարածելով:

«Եկեղեցականութիւնն այն ժամանակ, որպէս կրօնի, եկեղեցական եւ կրթութեան, նոյնպէս եւ հայրենիքի ու պետութեան հզօր պաշտպանն էր... Եւ այն ժամանակ Հայաստանը երջանի՜կ էր...

«Այս ամէնը, ինչ որ գործում էր եկեղեցականութիւնը, բոլորովին ընդդէմ էր նրա կրօնական բնաւորութեանը: Բայց մեր եկեղեցականութիւնը այն ժամանակ մի նշանաւոր բացառութիւն էր կազմում ամբողջ քրիստոնէական աշխարհում.— Նա կատարեալ *ժողովրդական* էր, նա միացնում էր իր մէջ հոգեւոր եւ նիւթական կեանքը — իրական աշխարհը եւ երկինքը: Իսկ ա՞յժմ...

«Այժմ եկեղեցականը մեզ համար մի մեռած եւ անպիտանացած տարր է»...

Թունաւոր սլաքներ ունի մեր վիպագիր-հրապարակախօսը եւ հայ ազգի միւս, ունեւոր դասակարգի — բուրժուազիայի *դէմ: Նա գիտէ, անշուշտ, որ եղել են այդ ազգի մէջ Լազարեաններ, Սանասարեաններ, Մուրատ ու Ռաֆայէլներ, որոնք յաւերժացուցեր են իրենց յիշատակը հայրենաշէն գործերով: Նա ինքը երախտագիտութեան պարտք ունի հանդէպ Հարութ Հայու մը, որու ծախքով հրատարակուեցան մէկ քանիսը իր հատորներէն: Բացառութիւններ միշտ կը գտնուին եւ այդ բացառութիւններու մասին չի ալ խօսիր Վիպասանը, այլ՝ գեղեցիկ արուեստով մը կը քարկոծէ ու կը նշաւակէ հայութեան ցեց-դասակարգը* in toto, *իր ամբողջութեան, ընդհանրութեան մէջ, անտարբեր եւ անկարեկիր դէպի ժողովրդի ցաւերը, կը հարուածէ անվերապահ ու անխնայ եւ անոր քննադատութիւնը տեղ-տեղ կը զարնուի սոցիալիզմի մեթոտներու մէջ:*

«Վաճառականը ազգ եւ հայրենիք չունի, նրա հայրենիքն այնտեղ է, որտեղ են նրա շահերը»,— *կ'ըսէ Ալլանը, մասնաւորելով իր խօսքը Թուրքիոյ հայ ամիրաներու, սարրաֆներու եւ վաճառականներու մասին:*

— «Դուք տեսաք, կը բացատրէ նա Ֆարհատին, որ հայ դրամատէրը, հայ վաճառականը մեր հասարակութեան բոլորովին աւերուած եւ վնասակար մասն է. նրանցից մենք ոչինչ բարիք չենք սպասում: Նրանք պաշտում են իրենց քսակը եւ ուրիշ ոչինչ...

«Մեր դրամատէրն, սկսած առաջին «ամիրայից» մինչեւ վերջին «քեռի Պետրոսը», աւազակներ են, ապրում են ժողովրդի արիւնով ու քրտինքով»...

Ուրիշ տեղ մը կ'ըսէ.

... «Իսկ *աղան* կը մնայ միշտ *աղա*, որովհետեւ նա ոչ վարում է, ոչ ցանում է, ոչ հնձում է, եւ նրա սեղանը միշտ լի է եւ նոխ»...

Եւ կը հետեւի ջերմ ներբողանք հայ աշխատաւոր զանգուածի, *զոր նա կ'որակէ «ամբոխ» անունով.*

... «Այնուամենայնիւ, մենք բոլորովին յուսահատ չենք, մենք ունինք մի, թէեւ անմշակ, բայց մեծ զօրութիւն — *ամբոխը*,— դա բաւական է»*) ...

---

*) *«Կայծեր», հատ. Ա.* 453–465: